

ЛЕКЦІЯ 3. ЦІЛІ ТА ЦІННОСТІ ОСВІТИ

Цілі в освіті; філософське розуміння категорії «цінність»; осягнення освіти як цінності; еволюція ціннісної феноменології освіти; цінності консерватизму та лібералізму у філософії освіти; особистісна парадигма в освіті; розуміння цінностей освіти в українській філософії; національні й загальнолюдські цінності та їх роль у сучасній освіті; морально-етичні засади розвитку освіти; проблема актуальності змісту освіти; формування змісту і методів освіти у контексті цілей і цінностей освіти.

3.1. Цілі в освіті. «Природою» речі, згідно з Аристотелем, є її мета, те, заради чого вона існує». У філософському розумінні ціль (від гр. *telos* – результат) – це усвідомлене передбачення результату діяльності, уявлення, яке прагнуть здійснити. Структурно поняття цілі (вживається також «мета») складається з: певного уявлення, прагнення до його здійснення і уявлення про ті засоби, якими ціль може бути досягнута. Поняття цілі є продуктом діяльності свідомості й волі, суб'єктивна форма вольової мотивації до дії. Тільки людина спроможна визначати цілі та досягати їх. Термін «ціль» позначає особливий тип відносин між процесом саморуку і його результатом, що виникає в умовах наперед заданої поведінки, що самоорганізується й самозберігається, як система.

Освіта, яка є складним процесом, містить у собі систему цілепокладання як особливий тип відносин між процесом трансляції, освоєння й породження сукупного досвіду суспільства і його результатом – відтвореним індивідом – носієм досвіду, що реалізує його в системах соціальної взаємодії. Цілі освіти – це прогнозовані ідеальні результати освітньої діяльності. Цілі освіти мають функціональний характер, стосовно ж суспільної системи в цілому вони виступають як проміжні цілі-засоби. Для соціальної системи вони є чинником підтримки стійкості, самозбереження через відтворення сукупного досвіду, у тому числі – соціальної структури й структур влади, домінуючого типу культури тощо. На рівні індивіда – як засіб соціальної адаптації й самореалізації, у більш вузькому сенсі – як засіб знаходження соціального статусу. Це зовнішня, дворівнева й об'єктивна основа тих цілей, які реалізуються в освітньому процесі, доповнюється внутрішніми цілями системи освіти, що забезпечують її самоорганізацію.

Найбільш типовими цілями освітнього процесу є цілі, що задаються системі освіти ззовні: людиною, суспільством, державою й соціальними інститутами. Цілі освіти як формального, соціально-організуючого й контрольованого процесу складаються в процесі

реалізації самоорганізуючих механізмів соціальної системи, виявляються й обґрунтовуються на рівнях:

- а) міфологічної, релігійної, філософської, наукової рефлексії, повсякденної свідомості;
- б) нормативно-правових форм соціальної взаємодії.

Цілі освітнього процесу можна умовно розділити на групи.

«Формуючі» цілі, у свою чергу, поділяють на дві групи. Про першу групу цілей освіти говорив ще Платон («Держава», «Закони», «Політика» й ін.) як про *відтворення певного типу особистості й соціальних взаємозв'язків у системі освіти, що якісно не змінює соціальної дійсності, але забезпечує її стійкість*. Британський філософ Карл Поппер, критично аналізуючи дескриптивну (описову) соціологію Платона, відзначав, що платонівська теорія освіти фактично зведена до теорії лідерства. Дійсно, з одного боку – збереження класових бар'єрів, з іншого боку – відтворення в учнях тих соціально-особистісних якостей, які оптимально відповідають їх майбутнім соціальним ролям. Освіта платонівського типу не тільки покликана відтворювати суспільство через підготовку, навчання заздалегідь заданих типів соціальної взаємодії, вона виступає і як механізм попередження й зняття соціальної напруги, паралельно з підготовкою до майбутньої соціальної ролі вона вирішує ще одне завдання – привчає кожного підкорятися вищому в соціальній ієрархії й підкорювати нижчого. Відтак марно шукати у платонівській концепції щось інше, демократичніше, вона була породженням певного соціального замовлення, але, навіть при цьому, випереджала свій час, зберігаючи актуальність окремих положень донині.

Лінія Платона щодо цілей освіти продовжує жити й сьогодні: завдання освіти як завдання вибору й підготовки майбутніх лідерів прямо перетворює функції системи освіти у

функції щодо проектування майбутнього, а освітній процес – у процес виробництва соціальної структури. Продовжувачем лінії Платона був Г. Гегель: зміна є єдиним способом виявити сутність, саме зміна розкриває ту «сховану нерозвинену сутність» особистості й держави, що є заданим проектом результату діяльності індивіда й суспільства. У Платона й Гегеля цілі освіти є засобами для головної мети – забезпечення інтересів держави.

Друга лінія у «формуючому» підході до цілепокладання освітнього процесу, що реалізується ще й дотепер – лінія Аристотеля («Метафізика», «Політика», «Нікомахова етика» й ін.). Відповідно до неї, освіта є процесом *формування особистості* як реалізації потенцій, внутрішньо властивих людині, відповідно до змісту соціального блага. Якщо у Платона будь-яка зміна є виродженням, то теорія освіти Аристотеля припускає виявлення схильностей індивіда й формування на їх основі таких особистісних рис, які згодом можуть поліпшити суспільство. Цілі освіти в аристотелівській моделі – виявити й сформувані особистісні якості учнів відповідно до імпульсу й кінцевої мети соціального руху – блага. І хоч пізніше постає завдання визначення того, що є благом і перетворення цього розуміння в проект результатів освіти, саме з аристотелівських ідей формується концепція елітарної освіти.

Якщо у платонівському варіанті освітній процес безпосередньо відтворює соціальні зв'язки й соціальну структуру, то підхід Аристотеля робить освіту механізмом втілення в соціальну дійсність зовнішньо заданих цілей стосовно освіти. Діапазон конструювання цілей досить широкий – від численних соціально-утопічних, класових, етнорелігійних й інших конструкцій до визначення науковими засобами основних тенденцій соціокультурної динаміки, трансформації їх у систему цілей освіти й оптимізації ролі освіти як одного з механізмів самоорганізації соціальної системи.

Цілі освіти в Україні, найперше, визначені в Законі України «Про освіту». Зокрема у преамбулі цього закону зазначено, що «метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору, збагачення на цій основі інтелектуального, творчого, культурного потенціалу народу, підвищення освітнього рівня народу, забезпечення народного господарства кваліфікованими фахівцями». Й хоча таке визначення мети освіти не позбавлене пострадянського романтизму та декларативності, воно внесло в освітнє цілепокладання нове смислове навантаження, зокрема, в частині посилення суб'єктності людини в освіті.

Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки, схвалена III Всеукраїнським з'їздом працівників освіти 28 жовтня 2011 р., в якості цілей української освіти визначає наступні:

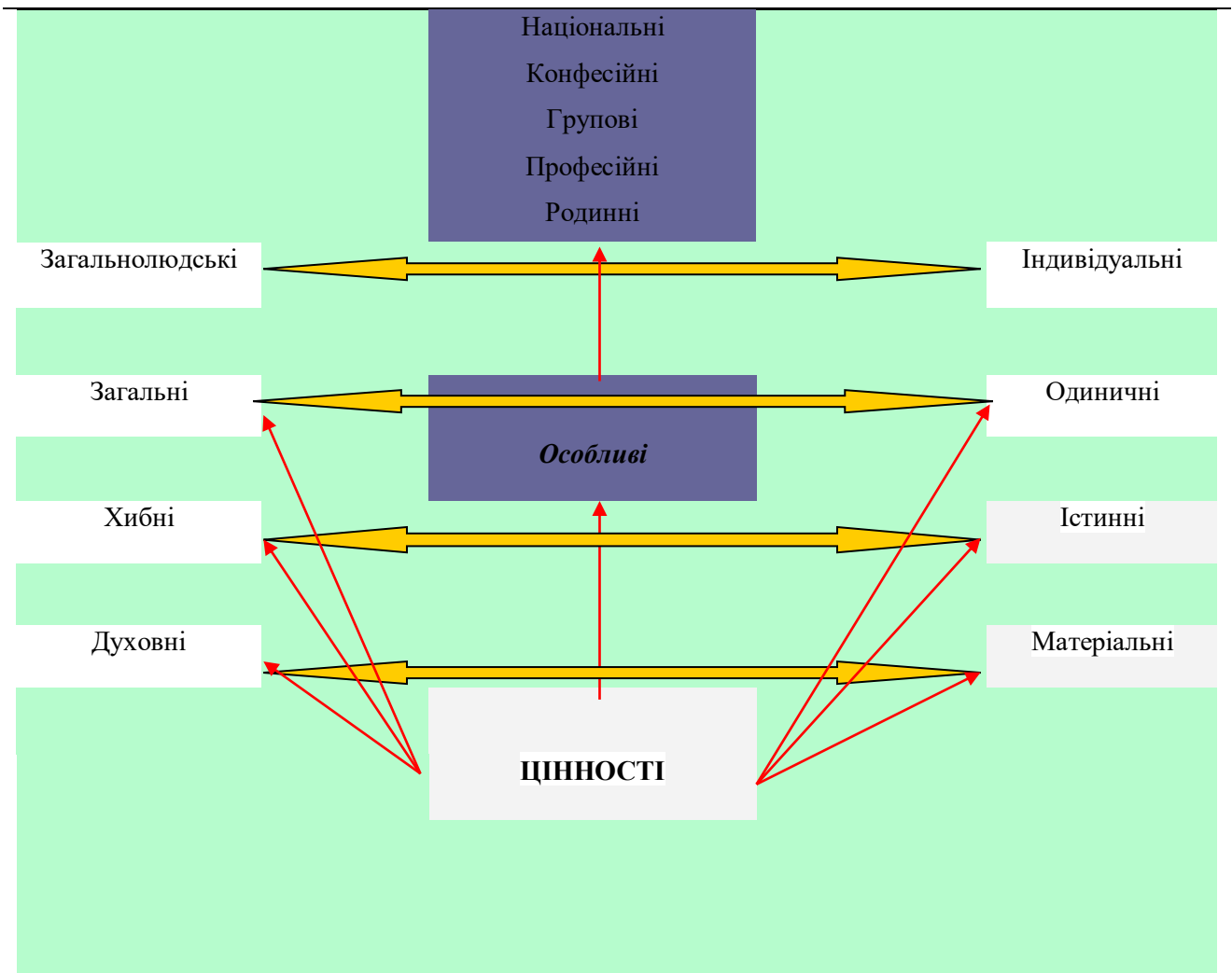
- забезпечення особистісного розвитку людини згідно з її індивідуальними задатками, здібностями, потребами на основі навчання упродовж життя;
- формування нових життєвих орієнтирів особистості на основі філософії людиноцентризму як стратегії національної освіти;
- виховання людини інноваційного типу мислення та культури й на цій основі забезпечення сталого демократичного розвитку суспільства, консолідації усіх його інституцій, гуманізації суспільно-економічних відносин.

Як бачимо, упродовж двох десятиліть відбулися певні трансформації цілепокладання в українській освіті, важливо відзначити, що людиноцентристська концепція починає переважати.

3.2. Філософське розуміння категорії «цінність». Осягнення освіти як цінності. Еволюція ціннісної феноменології освіти.

Сфера ціннісної феноменології є досить складною проблемою. Загалом варто зазначити, що цінним є лише те, що визначає як цінне людина, оскільки тільки людина здатна усвідомлювати цінність.

Класифікація цінностей

Жодної логічно побудованої схеми чи критеріїв, за якими формується система цінностей, не існує. Зважаючи на принцип відносності, необхідно визнати, що усі мислимі шкали є рівнозначними. Дотепер у науковій літературі не існує загальноприйнятого визначення цінностей освіти. У широкому сенсі освіта як цінність може розглядатися як глобальна, національна (державна), суспільна, регіональна й особистісна цінність. Можливим є й будь-який інший поділ, але зважаючи на означений, дамо наше розуміння такого поділу.

Глобальна цінність освіти полягає у тому, що вона забезпечує відтворення цивілізації в усій різноманітності культур, створює передумови для їх широкого взаємопроникнення, взаємозбагачення та розвитку.

Національна (державна) цінність освіти полягає в тому, що потенціал та конкурентоспроможність кожної держави безпосереднім чином визначається якістю відтворення широкого контенту культури та можливостей її розвивати у нових історичних умовах.

Суспільна цінність освіти визначається рівнем суспільного усвідомлення значення

освіти для розвитку громадянського суспільства та його інституцій, готовністю відстоювати та забезпечувати пріоритетність освіти перед державою.

Регіональна цінність освіти полягає у можливості вибудувати регіональну стратегію розвитку на основі досягнень освіти і науки з урахуванням природних, історичних та національно-культурних відмінностей.

Особистісна цінність освіти визначається індивідуальною вмотивованістю і стимулюючим ставленням людини до рівня і якості власної освіти.

Серед них пріоритетною доволі часто називають особистісну цінність освіти, оскільки всі інші залежать від множини особистісного визнання освіти як цінності. Освіта як особистісна цінність з її пріоритетом індивідуально мотивованого, позитивно упередженого ставлення людини до рівня і якості своєї освіти є тенденцією сьогодення. Дослідники припускають можливість існування тісного зв'язку між визнанням особистісно-орієнтованої цінності освіти і тенденцією до розуміння освіти як безперервного процесу, що протікає упродовж всього життя людини; освіта має потенціал не лише підтримувати на належному рівні цінності суспільства, цінності соціуму, а й розвивати їх.

Відтак, *цінність* – це певні загальні норми та принципи, які визначають цілеспрямованість людського життя, надають йому сенсу, визначають напрями діяльності та мотивують людські вчинки.

Цінність освіти, насамперед, полягає у її людинотворчій місії, адже народжена фізично людська істота має перетворитися на Людину, а за образним висловом В. Сухомлинського: «Краса квітки не може впасти з неба», оскільки, як підкреслював відомий педагог: «У творенні найкрасивішого й найвищого, що є на землі, - Людини – незрівнянно більше одноманітної, втомливої, часто неприємної праці, ніж праці, яка давала б тільки задоволення». Людинотворення є доволі складним процесом, що відбувається у лоні неформальної та формальної освіти, а звідси її суспільствотворча роль, бо суспільство це множина особистостей, як зазначав Мамардашвілі: «...якщо ми в людському феномені, то самоцінний і незамінний кожен з нас». Саме від якості кожної особистості залежить розвиток економіки, політики, культури і суспільства загалом. Окрім того, освіта є засобом інтеграції суспільства і передачі суспільних цінностей представникам різних соціальних

груп. Результатом здобуття освіти є конвергенція набутого обсягу знань і компетентностей з особистісними якостями індивідів і здатність самостійно використовувати свої знання. Проте соціально-культурні умови в сучасному світі такі, що не всі індивіди можуть виявити свій творчий потенціал, здійснити самореалізацію, яка, як правило, вимагає здобуття вищої освіти. Від освіти значною мірою залежить дієвість всіх соціально-економічних, політико-правових, духовно-культурних та інших процесів розвитку суспільства, нарощування інтелектуального, духовного, соціокультурного потенціалу будь-якої країни. Освіта виступає у якості одного з провідних чинників суспільного прогресу і розвитку цивілізації. Усвідомлення суспільної цінності освіти, необхідність освітнього імперативу є важливим для перспектив інноваційного розвитку нації і країни.

Серцевину цінності освіти як виховної системи можуть становити такі ціннісні принципи:

- людина є основою, початком і кінцем суспільства;
- повага до особи гарантується її повагою до інших людей;
- розв'язання конфліктів відбувається на основі збереження життя і гідності суперника;
- гарантія прав людини базується на участі кожного у визначенні цих прав;
- дотримання прав можливе лише за умови демократизму на всіх рівнях суспільства.

Освіта як цінність характеризується тим, що вона:

- 1) транслює знання про демократичні здобутки сучасної цивілізації, демократичні надбання й традиції України;
- 2) формує мотивації, основні вміння і здатність до критично-конструктивного мислення, необхідні для компетентної і відповідальної участі особи в суспільно-політичних процесах;
- 3) сприяє формуванню активної позиції щодо реалізації ідеалів і цінностей демократії в Україні;
- 4) забезпечує передумови для набуття молоддю досвіду діяльності та комунікативної взаємодії.

У вересні 2012 р. Генеральний секретар ООН Пан Гі Мун офіційно оголосив про початок реалізації нової глобальної ініціативи Education First («Освіта – насамперед»), мета якої – відкрити двері шкіл для кожної дитини, забезпечити здобуття якісної освіти і

виховання поваги до глобальних громадянських цінностей для всіх дітей. «Наші спільні цілі прості. Ми хочемо, щоб діти відвідували початкову школу і освоювали всі наступні ступені навчання аж до здобуття вищої освіти, яка допоможе їм досягти успіху в житті, - сказав Пан Гі Мун. – Нам не можна зупинятися, поки кожна дитина не буде ходити до школи. Ось наше завдання, ось наше домашнє завдання».

Упродовж існування освіти її ціннісна феноменологія зазнавала й продовжує зазнавати еволюції. Механізм цієї еволюції являє собою процес зміни статусів компонентів: актуальний компонент освіти попередньої епохи чи більш короткого відтинку часу набуває статусу традиційного в нових умовах, а потенційний ціннісний компонент попередньої освітньої моделі стає актуальним. Проте у більшості випадків освіта як цінність відповідає обрисам тієї історичної доби, в якій фона функціонує.

Так, освіта в умовах індустріальної цивілізації є у такій же мірі раціональною, в якій раціональними були пріоритети й цінності індустріального суспільства. Як писав щодо цієї раціональності німецький філософ-ідеаліст Освальд Шпенглер, «мозок бере кермо влади, бо душа вийшла у відставку». Для людини, суспільства й держави в індустріальну епоху цінність освіти полягала в тому, що було забезпечено виокремлення з потоку знань базових знань, необхідних для прийняття оптимальної організації виробничого процесу та забезпечення стабільного функціонування суспільно-політичних інститутів.

Освіта як цінність в умовах інформаційного суспільства націлена на інноваційний інтелект, тоді як рівень свідомості, моралі в сучасних умовах виглядає другорядною метою, що досягається опосередковано, нерідко не завдяки, а всупереч усталеним моделям формальної освіти. Унаслідок цього непоодинокими є приклади, коли людина, маючи справді високий рівень освіченості у сенсі є добре навченою, не відзначається таким же високим рівнем моральності. В цьому проявляється криза цінностей в освіті глобалізованого та прагматичного світу, який наполегливо дає знати про наростання неадекватності освітньої парадигми, що була свого часу створена для індустріальної цивілізації, проте занадто «затрималась» в епосі інформаційній. Відтак, освіта потребує нового філософського осмислення як цінність і приведення всіх її структурних ланок у відповідність з викликами постіндустріальної культури.

У процесі еволюції ціннісного виміру освіта як феномен пройшла три умовні етапи, кожен з яких відповідав певному типу культури, що домінувала в ті часи: архаїчній культурі відповідав традиційний тип освіти, де соціальний код являв собою досвід побутової життєдіяльності. Головним способом передачі інформації й освітнього досвіду була традиція, а способом зберігання – пам'ять старшого покоління, а також соціальна страта

(етнос, громада, цех, фабрика і т.п. Культурі індустріальної епохи уповні відповідав інструктивний тип освіти, за якого наукові знання передавалися у вигляді своєрідного соціокоду, що фіксувався у письмово-друкарській формі й передавався у вигляді таких собі «інструкцій». Цінність освіти вважалась тим вищою, чим у більш повній мірі вона відповідала запитам держави, яка одночасно була і замовником освітніх послуг, і організатором освітнього процесу, і оцінювачем досягнутого освітнього результату.

Теперішній постіндустріальний тип культури, що утверджується, потребує неперервної освіти креативного, інноваційного типу, де характер соціокоду – універсальні компетенції; домінуючий спосіб фіксації цифровий; спосіб передачі - необмежений формами, часом та відстанями. Домінуючим регулятором, організатором процесу навчання і «моніторинговим центром» освіти стає громадянське суспільство за допомогою суспільно-педагогічної інфраструктури: експертне середовище, неурядові організації, об'єднання суб'єктів освіти.

3.3. Цінності консерватизму (класичний реалізм, есенціалізм, перенніалізм, ідеалізм, аналітична філософія) та лібералізму (експерименталізм, соціальний реконструктивізм) в філософії освіти. Аналізуючи освітні парадигми в історичній ретроспекції, доцільно їх розглядати на загальній мапі політичних ідеологій, заснованій на виділенні певних критеріїв класифікації політичних феноменів. На глибинному парадигмальному рівні ми отримуємо таку картину: консервативна парадигма та ліберальна парадигма. Цінності різноманітних напрямків філософії завжди мали своїх прихильників у сфері освіти, а філософи, починаючи із Сократа, досить часто поєднували любов до мудрості з педагогічною діяльністю. Таке поєднання забезпечувало найбільш ефективну трансляцію філософської думки від учителів до учнів, а також формувало поле практичної філософії. Яскравими прикладами цього поєднання є діяльність і вчення Григорія Сковороди, Джона Дьюї, Василя Сухомлинського та багатьох інших мислителів. Звертаючись до аксіологічних надбань філософської думки та різноманітних її напрямів, українська освіта має можливість синтезувати ціннісну проблематику та виробити власну аксіологічну основу.

Однією з найдавніших філософських течій в освіті є *консерватизм*. Розвиток консерватизму пов'язується з іменами Платона й Аристотеля, Данте і Макіавеллі, Гете й Е.Бьорка, Ж. де Местра і А. де Токвіля та багатьох інших філософів, політичних і державних діячів. І хоч консерватори, в цілому, не заперечують зміни, але для них найважливішою завжди є *ціна змін* і те, наскільки зміни зачіпають звичний для суспільства порядок речей.

Оскільки для освіти з найдавніших часів головною метою було збереження і трансляція від покоління до покоління цінностей культури, то означена місія освіти зумовлювала консервативне мислення педагогів. При цьому, завдання розвитку культури, а також

пов'язаного з нею розвитку особистості, в освіті, зазвичай, не усвідомлювались. Звідси – головним обов'язком вчителя було зберігати і передавати кращі традиції минулого. Так було у шумерській, єгипетській, спартанській школах, а також у Київській Русі та в середньовічній Європі.

Традиційно школа була покликана відстоювати сталі цінності, зрозумілі й доступні для сприйняття. Поява будь-яких альтернативних освітніх систем стимулювала педагогічний консерватизм в усвідомленні своїх цінностей. Саме завдяки консерватизму школа майже ніколи не стояла в авангарді перетворюючих рухів, оскільки, на переконання консерваторів, вона має пристосувати людину до норм, стандартів і вічних істин, що забезпечується укладом шкільного життя та змістом навчальних предметів. Кожна шкільна дисципліна (а саме цей термін значною мірою відображає сутність консерватизму) покликана сформувати упорядкованість мислення, пошуки мети й відчуття «пов'язаності» життя індивіда із «загальноновизнаним» порядком речей.

Однією з консервативних течій у філософії освіти є *класичний реалізм*, що сприймав навчальний процес крізь призму набуття незрілою людиною відповідної «форми» й досягнення нею особистого щастя у загальнолюдському розумінні. Спроможність вчитися і набувати знання, використовувати їх та насолоджуватися ними, як вважають прибічники класичного реалізму, є властивою для кожної людини, котра володіє нею як частиною людської природи. Виходячи з цього, класичні реалісти й визначають завдання освіти як формування звички набувати знання, використовувати їх та отримувати від цього задоволення.

На відміну від класичного реалізму, що стоїть на виважених ідеологічних позиціях, *есенціалізм* (від латин. *essential* - сутність) як одна з крайніх ідеологічних течій обстоює необхідність збереження і передачі тих ідей, уявлень і практичного досвіду, які характеризували культуру в минулому. Це необхідно тому, що, на переконання есенціалістів, сучасна культура фактично втратила свій зв'язок зі справжньою культурою - тією, яка була в минулому. Для того, щоб людство могло реанімувати віру в себе, на думку есенціалістів, йому необхідно повернутися до старих культурних надбань і на цій основі рухатись далі. Саме тому есенціалізм не визнає у навчальному процесі самостійної діяльності учнів, а також суб'єкт-суб'єктних стосунків учителів та учнів, рішуче заперечує педагогічні концепції, що ґрунтуються на організації навчального процесу шляхом спроб і помилок. Упорядкованість, послідовність, дисципліна і глибокий зміст педагогічної діяльності – ось фундамент, на якому базується есенціалізм.

В есенціалістській концепції учень – сприйнятливий спостерігач універсуму, а сприйняття реальності є метою навчальної діяльності. Учень може вважатися успішним, якщо виявляє спроможність дати зв'язний опис світу, що був запропонований вчителем. Контроль якості навчальної діяльності в есенціалістів спрямований на виявлення повноти і адекватності узгодженості розуму з реальністю. Учитель розглядається есенціалістами як представник світу, головним завданням якого є відбір законів, звичаїв, видів практики, різноманітних досягнень, відповідних фрагментів з історичного минулого і сучасності, а також моделювання навчального процесу для передачі відібраних знань.

Спорідненими з есенціалізмом є погляди *перенніалістів* (від латин, «*perennia*» – вічність), Вони вважають, що цінності античної й середньовічної культури сьогодні так само актуальні, як і в далекому минулому, непідвладні часу і простору й стоять над історією, над окремими культурами, і, таким чином, є чи не єдиним надійним підґрунтям, що визначає розвиток особистості. Перенніалізм також тісно пов'язаний з релігійною освітою й підтримує бажання церкви посилити вплив на світську освіту. Для перенніалізму авторитет учителя незаперечний, а ствердження його влади над учнем є однією з умов успішного навчання. Отже, педагогіка перенніалізму – авторитарна. Саме вона, в поєднанні з ідеологічною складовою, лежала в основі радянської школи.

Криза ХХ ст. спонукала перенніалістів до заклику відновити вічні цінності, носіями яких були Платон, Аристотель, Тома Аквінський, чії філософські погляди необхідно покласти в основу програми зцілення суспільства від сучасного хаосу. Близькість есенціалізму і перенніалізму полягає в їх обопільній вірі в універсальність форм реальності, в те, що пізнання дає можливість розкрити її головну сутність. Істина для них полягає у відповідності мислення та реальності.

Ще однією спільною рисою есенціалізму й перенніалізму є їх орієнтація на ідеал, що являє собою реальну основу світу. Власне, це покликала до життя такий напрям у філософії освіти, як *ідеалізм*. Ідеалізм не ігнорує конкретної людини, учня, що виявляється у підтримці активної самореалізації і самовдосконалення кожної дитини як духовної істоти. Представники цього напрямку розглядали освіту як процес внутрішнього духовного зростання й розвитку природи дитини, її самосвідомості й самоврядності, удосконалення «Я».

Мету освіти ідеалізм вбачає у сприйнятті повному розкритті природного потенціалу людини; освіта покликана підняти учнів до межі їх здібностей і спрямувати до основ існування. Школа, на переконання прихильників ідеалізму, є обов'язковою інституцією,

оскільки вона розкриває для учнів реальність, сприяє їх «культурному народженню», виховує майбутніх активних членів суспільства, вказуючи їм шлях до самовдосконалення.

Ідеалізм, на відміну від есенціалізму і перенніалізму, не підтримує авторитарну педагогіку, оскільки розглядає дитину як індивіда, спроможного до розвитку, удосконалення, вияву ініціативи й здатного досягти омріяного ідеалу. Ідеалісти вважають, що вияв учнем ініціативи є необхідною умовою його реального зростання і розвитку як особистості, адже навчання відбувається не тільки під впливом зовнішніх чинників, а, насамперед, за активної участі самого учня. Знання покликані дати людині відчуття спорідненості з безкінечним універсумом.

Отже, педагогіка ідеалізму ґрунтується на формуванні у свідомості учнів належного прикладу активної, зрілої і творчої особистості, а також на підтримці активності учнів, виявленні їх інтересів, що дає змогу без будь-якого примусу зацікавити їх виконуваною роботою.

Примус у навчальному процесі в будь-якій формі неприйнятний для *ліберальної* течії філософії освіти. Ліберали до певної межі поділяють консервативні переконання, але, разом з тим, лібералізм має властиві лише для нього риси, що вирізняють його з-поміж інших течій. Центральним пунктом ліберальної течії філософії освіти є усвідомлення, учень, найперше - особистість. Така ціннісна установка, на переконання лібералів, є потужною рушійною силою у розвитку кожним індивідом своєї власної природи. Джон Стюарт Мілль у праці «Про свободу» зазначав: «Людина, за своєю природою, подібна не до машини, котру потрібно збудувати за певною моделлю й точно пристосувати до призначеної для неї роботи, а до дерева, яке потребує того, щоб самому рости і всебічно розвиватися [sic], відповідно до тенденцій тих внутрішніх сил, завдяки яким воно є живою істотою». Філософ М.Мамардашвілі так висловив своє ліберальне кредо: «Тільки ти можеш повинен, і замість тебе ніхто не зробить, і, більше того, ніхто не допоможе. Цим визначена індивідуалізуюча себе цінність, яка робить тебе самоцінним і незамінним».

Отже, провідна ідея ліберальної педагогіки стосовно індивідуальності полягає в тому, щоб бути собою. Власне, ця ідея ґрунтується на відомому гаслі «пізнай самого себе», але в інтерпретації лібералів вона набула дещо іншого звучання на кшталт «відшукай себе», «вечерпай свою самість» тощо. Ліберали наголошують, що кожна людина має широкий спектр здібностей, плекання яких - сутність індивідуальності. Вони вважають, що кожен індивід важливий для суспільства, а розмаїття особистостей – необхідна передумова розвитку людського суспільства. Людина, вважають ліберали, має вроджену схильність і прагнення до досконалості, вона за своєю природою більше поціновує складні форми

діяльності, спрямовані на вироблення вищих здібностей, на відміну від легких задовольень. Зрештою, прагнення до вищих здібностей та складних насолод сприяє цілісному розвитку особистості, вважають теоретики лібералізму.

Великого значення ліберали надають інтелектуальному розвитку. При цьому вони наголошують на різних ступенях інтелектуальних здібностей людей, підкреслюючи більшу компетентність еліти, яка покликана відігравати провідну роль у політиці. При цьому еліта не має правити та урядувати над рештою людей, які, покладаючись на еліту, повинні це робити розумно й критично. Сучасна педагогічна концепція лібералів апелює також до емоційної сфери людини, її внутрішньої досконалості, взаємозалежності інтелектуальної та емоційної складових. Саме тому ліберали надають великого значення навчальним предметам, що «безпосередньо апелюють до емоцій»: літературі та мистецтвам. Ліберальна людина постає перед нами не як колекціонер здібностей, а, насамперед, як їх організатор, оскільки людина має змінювати, удосконалювати та переглядати свої спроможності упродовж життя. Однією з неодмінних умов для сучасного лібералізму є наявність свободи. Саме тому вони заперечують моделювання життя дітей відповідно до вузького ідеалу досконалості. Разом з тим, деякі з ліберальних мислителів все ж поділяли погляди ідеалістів. До найвідоміших ліберальних філософів освіти належать Дж. С. Мілль, Т.Грін, Л.Гобгауз, Б.Бозанке, Д-Дьюї, Д.Роулз.

Близькою до лібералізму є *аналітична філософія*, яка вважає освіту практичним мистецтвом, що, на відміну від останнього, має наукову основу й просуває переконання учнів у напрямку істинного значення, розвиває їхню здатність раціонально мислити. На думку аналітичних філософів, головною цінністю в освіті є розвиток розумових здібностей учня, а для цього учню необхідно показувати всебічність світу у всій його повноті та глибині. Учитель, як вважають аналітичні філософи, має бути людиною, що сповідує цінності істини, розуму і розширення людських можливостей, він покликаний не тільки прищеплювати моральність, а й привчати міркувати про проблеми моралі. В. Сухомлинський був переконаний: «Талант педагога збільшується вдесятеро, якщо його праця надихається цінностями».

Одним з найбільш впливових напрямів філософії освіти ХХ ст. став *експерименталізм*, в основі якого – звернення до досліду, експерименту, пошук провідної діяльності, що забезпечує ясність і глибину знань. Пробудження в учня пізнавальних інтересів - наріжний камінь педагогіки експерименталізму. Учитель несе відповідальність за створення умов, за яких участь особи, яка навчається, в діяльності приведе її до максимального розуміння і знання. Експерименталісти не відкидають цінностей, вироблених людьми в минулому,

вважаючи їх не тільки стартовою основою навчання, а й зразком, до якого необхідно постійно звертатися, залучаючи їх для вирішення власних проблем, а також для задоволення особистих інтересів.

Найбільш радикальними відгалуженням експерименталізму є *соціальний реконструктивізм*, що закликає педагогів до перетворення навчальних закладів на провідні центри перебудови суспільства. На відміну від консерватизму, що вбачають в освіті хранителя культури, соціальний реконструктивізм вважає її культурним архітектором, покликаним забезпечити динаміку змін і стати головним чинником у трансформації сучасної цивілізації.

Філософія існування – *екзистенціалізм* – стала досить популярною у середині ХХ ст. М.Бердяєв, М.Гайдеггер, К.Ясперс, М.Бубер, Г.Марсель, Ж.-П.Сартр, М.Мерло-Понті, А.Камю, Х.Ортега-і-Гассет – ось неповний перелік екзистенціального сузір'я філософів цього напрямку. Екзистенціалісти критично поставилися до раціоналістичної філософії, закидаючи класичному реалізму відрив від живого конкретного досвіду існування людини у світі. Екзистенціалізм, приймаючи к'єркегорівське трактування екзистенції і пов'язане з ним протиставлення таких явищ життя, як віра, надія, біль, страждання, потреба, турбота, любов, пристрасть, хвороба тощо і явищ пізнавального ряду, розвиває ідею онтологічної самостійності, стійкості й конституційності явищ життя. Віддаючи абсолютний пріоритет екзистенції, філософи-екзистенціалісти запропонували програму екзистенціальних структур повсякденного досвіду людини у всій повноті, конкретності, унікальності і змінюваності, тобто в реальній повноті безпосередніх контактів людини зі світом, на рівні нероздільної сукупності її інтелектуально-духовних і емоційно-вольових особистісних структур.

У системі цінностей екзистенціалізму головне місце належить свободі й відповідальності. Екзистенційна людина завжди перебуває в процесі становлення, завжди відповідає за те, що робить із собою; її свобода і власна відповідальність не мають меж. Екзистенційна людина - свідомий суб'єкт, що вибирає своє ставлення до світу і до власної персони. Саме вибір для екзистенціаліста є головним принципом його життя. На переконання екзистенціалістів, самодостатня особистість - головна мета й бажаний результат освіти. Зважаючи на означену цілеспрямованість, трансформація знань для екзистенціалістів має значення лише у контексті конкретного індивідуального розвитку. Знання, втрачають сенс, якщо вони не мають значення для людини.

Отже, освіта є процесом розвитку вільних, само актуалізованих особистостей, а звідси – організація навчального процесу має здійснюватися без примусу і регламентацій, учні повинні мати право самостійно обирати і творити свою природу, навчання покликане

сприяти самоусвідомленню учня як повноправного суб'єкта і стимулювати процес індивідуального вибору. Це спрямування виявляється і в змісті освіти, у тенденції зміщення центру ваги у навчанні від природничих і суспільних наук до гуманітарних, а також у наголошуванні на значенні мистецтва, що сприяє кращому емоційному і моральному розвитку особистості.

Відповідно до екзистенційного світогляду освіта, на відміну від усталених традицій, розпочинається не з відчужених знань і вивчення природи, а з пізнання сутності людини, розкриття морального «Я». Екзистенційна педагогіка, беручи до уваги, що навчання відбувається у групах, бачить в них лише середовище, де проходить свій винятковий шлях кожна індивідуальна особистість, яка володіє повною свободою щодо творення власного «Я». Для екзистенціалізму аморально підлаштовувати поведінку дитини під наперед визначений зразок згідно з апріорним знанням, якою вона має стати, оскільки діти - свідомі й активні суб'єкти.

Обов'язком учителя, що поділяє принципи екзистенційної педагогіки, є створення умов, які забезпечать кожному учневі можливість відчутти три основні цінності життя:

- 1) Я – істота, яка вибирає, і їй не уникнути вибору власного життєвого шляху;
- 2) Я – самодостатня особистість, людина, абсолютно вільна у виборі цілей свого життя;
- 3) Я – людина, яка відчуває особисту відповідальність за кожен здійснений нею вибір. Реалізація означених підходів може здійснюватися лише в педагогічному кліматі свободи, що заперечує ієрархію влади в навчальних закладах, перевагу учителів над учнями, зовнішні стандарти успіху. У навчальному процесі за таких підходів, як правило, немає потреби у тестах і оцінках, а центром навчального процесу завжди є самовизначення учня.

Для екзистенційної педагогіки принципово важливо, щоб учитель був лише одним з можливих джерел самоврядного становлення дитини, а матеріал вивчався лише той, що має мотивацію в житті школяра. У той же час важливим для учня є не просто засвоєння певних знань і цінностей, а їх переживання. Ось чому учитель має бути рівноправним учасником діалогу з учнями, даючи їм можливість вільного дослідження в насиченому освітньому середовищі, де є різноманітні засоби навчання, до яких вони мають вільний доступ. Кожен учень за таких умов не чекає готової відповіді учителя, а шукає свою власну унікальну відповідь. Завдання учителя - побачити в кожній відповіді, в кожній творчій роботі учня високий рівень своєрідності, відбиток творчої індивідуальності. Особистий досвід учня має визначальне значення, його бачення літературного твору, музики, живопису є важливішим

від концепції автора, майстра, композитора, художника. Оскільки учнівська інтерпретація твору відбиває його власний досвід і в цьому, вважають екзистенціалісти, її неперевершене значення, оскільки кожна людина є творцем власної історії, що вона її переживає. Переживання в екзистенціальній педагогіці також набуває особливої цінності, адже воно привертає увагу молодій людині, яка формується, до таких феноменів, як страждання, горе, конфлікти, смерть, отже, допомагає усвідомити, що життя багатоаспектне, у ньому поєднуються радість і смуток, любов і ненависть, співчуття і жорстокість. Учитель покликаний співпереживати, співрадіти, співгорювати, співтворити разом із своїм учнем, щоразу знову розв'язуючи надскладне завдання сприяння становленню неповторної особистості кожної дитини.

Предметне навчання і зміст освіти для педагогів-екзистенціалістів мають лише опосередковане значення, що виявляється у наданні учневі засобів для самовияву і саморозвитку. Звідси – шкільні програми, які традиційно нагромаджують великий обсяг різноманітних знань з усіх галузей, мають значення лише в частині, обраній учнем. Зміст освіти існує не для того, щоб його завчали і відтворювали, а для того, щоб бути прийнятим або відкинутим. Найбільш точно розкриває сутність педагогічного екзистенціалізму твердження Жака Марітена, що головною цінністю освіти є можливість завоювання внутрішньої духовної свободи кожною окремою людиною.

Сучасній українській освітній системі притаманний *аксіологічний плюралізм*, що зумовлено демократизацією навчально-виховного процесу. Філософія освіти, переживаючи період становлення, поки що не запропонувала цілісного підходу в педагогічній аксіології. В останнє десятиліття найбільшого поширення в українській освіті набули національні, демократичні, екологічні й валеологічні ціннісні орієнтації. Разом з тим, значна частина педагогів продовжує дотримуватися цінностей консерватизму та породженого ним педагогічного авторитаризму. Останнє можна пояснити серйозними недоліками української педагогічної й післядипломної педагогічної освіти, наявними суперечностями в педагогічній науці та практиці, досить повільним процесом становлення філософії освіти в Україні. Концептуальною вадою, що успадкована українською освітою з тоталітарних часів, є досить повільне усвідомлення самоцінності людини. Щоправда, упродовж останніх років у педагогічному лексиконі з'явилася тема особистісно-орієнтованої освіти й у цілому в українському середовищі відбувається процес осмислення нових завдань, цілей, цінностей і якості освіти у контексті її людиновимірності і людиноцентризму.

3.4. Особистісна парадигма в освіті. Найперше варто пам'ятати, якщо йдеться про особистісну парадигму в освіті, то мається на увазі не принципово нова парадигма, а

сучасна інтерпретація ліберальної парадигми. Пізнавальна парадигма ототожнює освіту з процесом пізнання і, відповідно, освіта має форму дослідництва. Особистісні ж аспекти навчання зводяться до стимулювання пізнавальної мотивації і пізнавальних здібностей, а також до накопичення смислових, ціннісних, емоційних оцінок власної поведінки та поведінки інших людей. На відміну від цієї традиційної парадигма, яка все ще переважає в українській освіті, особистісна парадигма передбачає таку організацію освіти, яка зосереджена переважно на особистості учня і студента, його самобутності, унікальності й неповторності.

Спрямованість особистісної парадигми в освіті	Цілі	Педагогічні технології реалізації
Особа, яка навчається, від початку розглядається як носій суб'єктного досвіду, а не просто об'єкт педагогічного впливу	Розвинути індивідуальні пізнавальні здібності кожної особи, яка навчається	Поєднання організованого навчання і <i>учіння</i> та виховання як індивідуально значущої діяльності окремої особи
Навчання є самостійним, індивідуальним, особистісно значущим, а відтак ефективним джерелом розвитку особистості	Максимально виявити, ініціювати, використовувати, індивідуальний (суб'єктний) досвід особи, яка навчається	Зміст, методи, прийоми освіти спрямовані на розкриття і використання суб'єктного досвіду кожного учня (студента), допомогу становленню особистісно значущих способів пізнання шляхом організації цілісної навчально-пізнавальної діяльності
Освітній вектор вибудовується <i>від</i> особи, яка навчається, до селекції індивідуальних педагогічних впливів, що розвитку учня (студента)	Допомогти особистості пізнати себе, самовизначитись та самореалізуватись, не формуючи при цьому наперед задані властивості	Освітній процес базується на навчальному діалозі учня (студента) і педагога, що спрямований на спільне конструювання програмної діяльності
Особа, яка навчається, цінна відтворенням не стільки громадського, скільки індивідуального досвіду і розвитку, самовдосконалення на його основі		Виявлення індивідуальних особливостей інтелекту, міри його адекватності (неадекватності) певному виду діяльності. Складання для кожної особи, яка навчається, гнучкої, що зазнає змін під впливом навчання, освітньої програми, яка на відміну від навчальної має індивідуальний характер, ґрунтується на знанні особливостей учня (студента) як особистості

Суб'єктність особистості (індивідуальність) проявляється у вибірковості до пізнання світу (змісту, виду та форми його представлення), стійкості цієї вибірковості, способах опрацювання навчального матеріалу, емоційно-особистісному ставленні до об'єктів пізнання. Отже, пізнавальна і особистісна парадигми принципово відрізняються за тим місцем (за першої – мета педагогічної діяльності, для другої – засіб), яке відводиться в них особистості.

Перехід до нової особистісної парадигми є провідною тенденцією сучасної освіти та у цілому педагогічної свідомості суспільства. Неспростовним є той факт, що просвітницька парадигма, що панувала в освіті протягом багатьох століть, нині вже вичерпала свої можливості, оскільки обсяг знань став майже невичерпним та й функція освіти полягає зовсім не у нашпиговуванні людини знаннями. Відтак, зміна парадигм освіти є закономірним рухом до більш адекватного розуміння феномену освіченості, складником якого має бути не лише знаннєвий, діяльнісний і творчий досвід, але насамперед досвід духовно-особистісної самоорганізації людини.

Сучасний людиноцентризм має ряд характерних особливостей, що зумовлюють його нове осмислення. Насамперед, спостерігається відхід від концепції людини як володаря природи, якому під силу змінювати природне середовище відповідно до власного бачення. Цей відхід відбувається під впливом осмислення сучасних екологічних проблем та негативної ролі людини в погіршенні стану довкілля. Людина, поєднуючи в собі природне, духовне, суспільне й індивідуальне, все більше прагне до гармонізації свого буття, до подолання, як сказав би Мамардашвілі «розп'ятості», оскільки «...закони існування людини, людського феномену, суперечать законам біологічного відтворення». Але при цьому маємо пам'ятати, що природа постає в людині, адже саме через людину природа здійснює своє самопізнання. Відтак сукупний інтелект людства водночас є інтелектом не тільки суспільства, а й природи. Пізнання природою своєї власної сутності і саморегуляція у природі мають бути тісно взаємопов'язаними. Просування людини у пізнанні природи вражаюче, але воно ще далеке від пізнання її справжньої сутності, її власного природного буття і духовного світу. До цього часу в науці триває дискусія щодо походження людини, ставиться під сумнів ще недавно, здавалося, цілком обґрунтована теорія інтелектуальних і фізичних можливостей людини. Отже, на початку ХХІ ст. залишаються актуальними заклики філософів щодо самопізнання у контексті самоорганізованої людини.

Опанування гармонії відносин людини суспільної з людиною природною є одним з найважливіших завдань філософії освіти, адже, як стверджував вже згадуваний Мамардашвілі: «Важливо, щоб продовжувалася історія людського роду, всередині якої люди знають, що існує гармонія, і можуть в термінах цієї гармонії щось бачити, і це не залежить від того, чи збудеться це, чи створиться ідеальний світ чи не створиться». Звідси – нагальним завданням освіти має стати орієнтація на пізнання людини в єдності природного, суспільного духовного й індивідуального. Самопізнання – це не лише перший крок до мудрості, а й суттєва передумова сталого розвитку, адже осмислення ролі й місця людини у природі і в космосі, що, як і людина, є також самоорганізованими системами,

сприятиме пізнанню сутнісних основ їх буття у Всесвіті. Сьогодні ж наявні екологічні й валеологічні проблеми, істинні причини яких лежать у площині недостатньої обізнаності людини у царині людинознавства, власної самоорганізації, своїх природних, духовних та енергетичних потенцій. Внаслідок цього життя людини супроводжується психічними, духовними, фізичними, енергетичними дисбалансами, що переростають у внутрішні і зовнішні конфлікти людини.

Людина за таких обставин живе в умовах внутрішнього стресу, який призводить до енергетичного виснаження, погіршення стану здоров'я, духовної кризи. Саме тому проблема самоупорядкування, саморегуляції особистості набуває пріоритетного значення. Вона повинна розв'язуватися як формальною, так і неформальною освітою. Навчити дитину саморегулюванню й самоупорядкуванню покликана, насамперед, родина. Винятково важливою є роль матері, яка закладає фундамент самоупорядкування тоді, коли дитина ще перебуває під її серцем. Міцність або уразливість особистості закладається в період розвитку до фізичного народження й перших років життя, що є визначальними для становлення людини. Це не спростовує, а, навпаки, посилює роль формальної, цілеспрямованої й організованої освіти, адже система дошкільної і загальної середньої освіти за певних умов може корегувати розвиток особистості й до певної міри компенсувати втрачене у перші роки життя. Система освіти, що бере в основу закладені в особистості потенції, ураховує її індивідуальні особливості й спрямованість, може забезпечити успішний контекст життя людини.

Однією з найбільших проблем масової освіти є відчуження від реальної людини з її природними здібностями, орієнтація на виконання навчальних планів і програм замість особистісного розвитку. Щоб забезпечити умови для успішного розвитку особистості, сучасна освіта має орієнтуватися на індивідуальність, її запити, природні можливості й життєві прагнення. Зміна колективно-групової парадигми освіти на природно-індивідуальну вимагатиме кардинальної зміни організації навчально - виховного процесу в школі, але, перш за все, нова парадигма освіти вимагатиме радикальних змін у підготовці учителя. Найголовнішим недоліком сучасної української педагогічної освіти є її спрямованість не на особистість, тобто суб'єкт, який навчається, а на об'єкт вивчення.

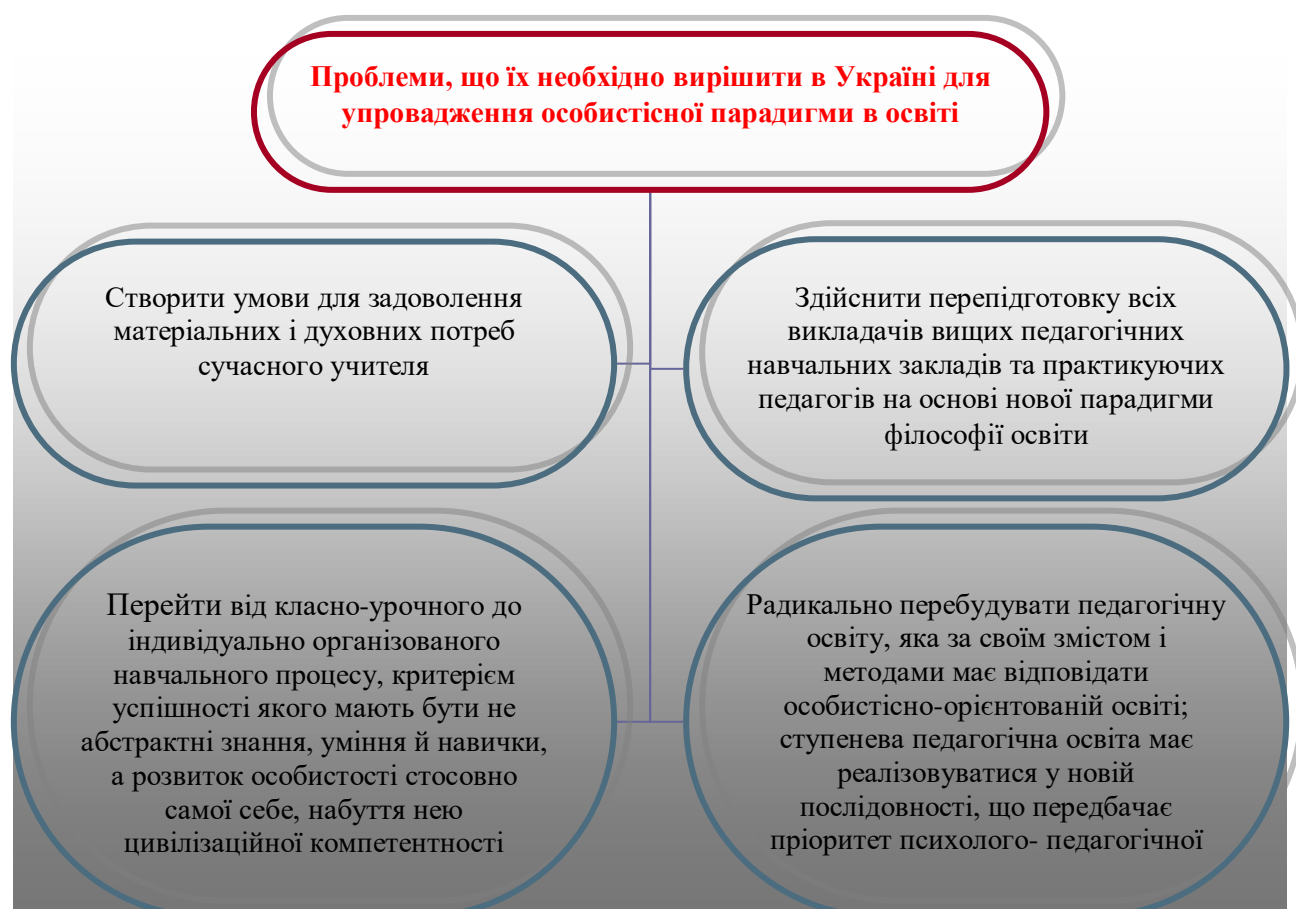
Для успішної педагогічної діяльності учитель має бути підготовлений до співпраці з особистостями, які наділені природними, психічними, духовними, суспільними, індивідуальними якостями й властивостями. Кожен успішний педагог має співвідносити зміст освіти з особистостями, які навчаються, а для цього, як мінімум, необхідно глибоко знати структуру особистості. Йдеться, насамперед, про такі її складові, як темперамент,

особливості психіки, досвід, спрямованість, потреби, здібності, характер, концепцію особистості. Як зазначав В. Сухомлинський: «Учительська професія – це людинознавство, постійне проникнення в складний духовний світ людини, яке ніколи не припиняється».

Особистісна парадигма передбачає особливу організацію навчального-виховного процесу, зокрема дидактичного забезпечення особистісно орієнтованого розвивального процесу, яка в узагальненому вигляді містить такі компоненти:

- характер презентації навчального матеріалу повинен забезпечувати виявлення змісту суб'єктного досвіду учня (студента);
- відображення контенту у навчальній літературі та в інтерпретації педагога має бути спрямований на його перетворення у досвід особи;
- постійно узгоджувати досвід особи, яка навчається, з науковим змістом знань, які їй пропонуються;
- активне стимулювання учнів та студентів до самоцінної освітньої діяльності задля створення умов для самоосвіти, саморозвитку, самовираження.

В адаптованій до реалій стану системи освіти України, для упровадження у сферу освіти особистісної парадигми необхідно розв'язати низку завдань.

Особистісно орієнтована освіта в Україні поки що залишається педагогічною риторикою, оскільки учитель не має умов і, що найголовніше, відповідної професійної підготовленості, стимулів до реалізації концепції. Будь-які зміни в освіті, а тим більше радикальні, не можуть бути реалізовані без учителя, без його сприйняття пропонуваніх змін, без його глибокого усвідомлення цінності кожної особистості. Без учителя будь-яка реформа зупиниться на шкільному порозі, оскільки, за влучним висловом Майкла Фулана, «важливою є моральна мета окремого вчителя. Віднайдіть хорошого вчителя і ви знайдете моральну мету». Враховуючи фактичну відсутність конкуренції на ринку педагогічної праці через низький рівень заробітної плати, учитель не має спонук до зміни традиційної системи колективно-орієнтованої освіти, що загальновідома як класноурочна система.

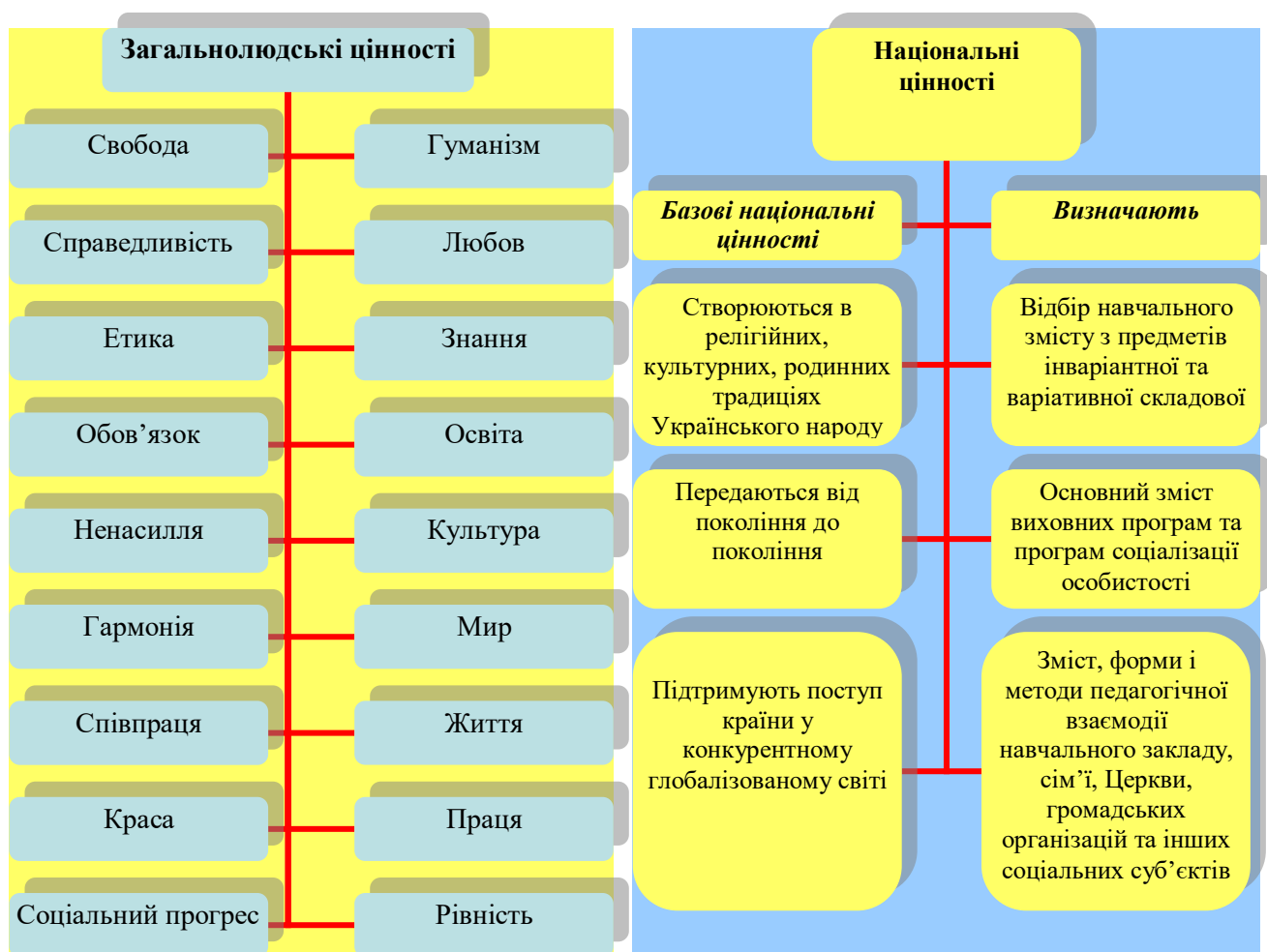
Отже, сучасна освіта постає перед необхідністю зміни ролі учителя в навчальному процесі, що зумовлено втратою учителем домінуючої інформативної функції й посиленням ролі співпраці й організації індивідуально векторизованої освіти. Це ще більше актуалізує роль педагога, оскільки нова парадигма освіти передбачає посилення людського фактора в освіті. Для утвердження особистісної парадигми в освіті, що орієнтована на розвиток особистості й спирається на її природні потенції, потрібна воля й вирішення низки взаємопов'язаних проблем.

3.5. Розуміння цінностей освіти в українській філософії. Національні й загальнолюдські цінності та їх роль у сучасній освіті. Проблема цінностей освіти здавна перебуває у центрі уваги українських філософів. Григорій Сковорода вбачав створення розумного суспільства через освіту й просвітництво, поміркованість у матеріальному, свободу і «сродну» працю, відзначаючи цінність впливу на особистість усіляких чеснот. Костянтин Ушинський пов'язував освіту з культурними ідеалами і цінностями, як то народність, любов до Батьківщини, працелюбність, моральне почуття, духовність, моральну свободу: «Лише одні вічні істини природи, розуму, історії і християнства ... мають увійти в народну школу і бути фундаментом людського розвитку в дітях», – писав він.

В основі концепції національної школи Бориса Грінченка лежать ідеї демократизму, гуманізму, національного характеру навчання і виховання. Крізь призму національного виховання Б. Грінченко розглядав дидактичні, культурологічні й гуманітарні підходи до формування особистості, надаючи великого значення знанням про людину і про світ. Дитина, особистість, її духовний світ та моральні цінності також є стрижнем педагогічної та філософської концепції В.Сухомлинського.

Освіта – це інтегративна якість особистості, яка дає змогу людині відчувати себе соціально і морально дієздатною, з почуттям власної гідності, внутрішньої свободи. Цінність

освіти полягає в тому, що вона є тією сферою, у якій людина формується як особистість, здатна поповнювати свій інтелектуальний і духовний багаж упродовж життя, усвідомлює взаємозв'язок між індивідуальною свободою, правами людини та її громадянською відповідальністю, готовністю до компетентної участі у суспільному житті. Для того, щоб ця ціннісна характеристика освіти була насправді реалізована, потрібно, щоб зміст освіти був зорієнтований не лише на засвоєння понять з різних галузей наукових знань, а першою чергою на формування емоційно-ціннісного компонента культури особистості, що включає, насамперед: усвідомлення себе як особистості й абсолютної цінності прав людини, свободи особистості, почуття власної гідності, гуманізм, толерантність, плюралізм, усвідомлення можливості та цінності самостійного вибору та готовність відповідати за власні рішення та їхні наслідки; усвідомлення взаємозалежності інтересів окремих людей, соціальних груп у суспільстві.

Важливим опертям освіти були й залишаються загальнолюдські й національні цінності.

Загальнолюдські цінності – це фундаментальні орієнтири і норми, моральні цінності, які є абсолютним стандартом для людей всіх культур і епох.

Поняття національні цінності є більш вузьким, проте зовсім не антиподом щодо загальнолюдських цінностей. І ті, й інші відіграють важливу роль в сучасній освіті у глобалізованому світі.

Національні цінності – це історично успадковані матеріальні й духовні цінності етнічної та політичної нації: мови і культура, власна територія, держава, спільні економічні, соціальні й політичні здобутки, національний генофонд, спільний спосіб життя, спільні інтереси й цілі, спільна свідомість, психологія, характер, спільні звичаї й традиції, спільна історична пам'ять, спільні міфи й легенди, спільна воля і бажання жити разом, спільна назва тощо.

Цінність освіти проявляється в тому, що оволодіння людиною системою знань сприяє виробленню нею своїх світоглядних цінностей, власної філософії життєдіяльності, способів самоідентифікації та самореалізації, а також опануванню такими цивілізаційними компетенція ми як:

- *мовна* – стосується опанування усним і письмовим мовленням державною, рідною та іноземними мовами;
- *освітня* – виявляється як розуміння необхідності й готовності до безперервної освіти впродовж життя;
- *багатокультурна* – формує здатність до діалогу, взаємоповагу між громадянами, вміння жити у злагоді з людьми інших культур, мов і релігій;
- *соціальна* і *політична* – розкривається в умінні брати участь у виробленні спільних рішень, регулювати конфлікти ненасильницьким шляхом, брати відповідальність на себе, бути активним у функціонуванні та поліпшенні діяльності демократичних інститутів;
- *економічна* – забезпечує передумови для повноцінної життєдіяльності у сфері матеріального виробництва, розподілу та споживання матеріальних ресурсів;
- *інформаційна* – забезпечує засвоєння нових технологій, розуміння їхньої необхідності та вміння їх застосовувати, формує критичне ставлення до інформації, що поширюється ЗМІ;
- *здоров'язберігаюча* – формує не тільки ставлення особистості до власного здоров'я, а й до людських і матеріальних ресурсів суспільства, що пов'язані із здоров'ям;
- *екологічна* – створює передумови для гармонійних відносин людини й природи.

ЦІННОСТІ ОСВІТИ

Гуманістичні

Універсальні базові гуманістично-педагогічні цінності

Педагогічні цінності	Цінності педагогічного спілкування Цінності, що визначають педагогічну культуру
Загальні цінності	ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКІ ЦІННОСТІ Духовні цінності
Соціальні цінності	Суспільні цінності
Групові цінності	Цінності конкретної діяльності (мистецтво, наука, культура, мораль)
Індивідуальні цінності	Особистісні цінності

Важливим завданням освіти є оптимізація процесу соціалізації людини, спрямування її на соціальну практику. Освіта є процесом соціалізації, завдяки якому особа усвідомлює значущість людини, її взаємовідносин зі світом людини та довколишнім світом.

Звісно, довколишній світ може існувати й без людини, але тоді втрачається сенс його існування. Навіть Бог існує, поки існує людина, котра вірить в Його існування, оскільки єдиним способом Його існування є віра, якою наділена лише людина. Сучасний технізований світ вже не може обійтися без людини, адже залишені напризволяще запаси зброї, хімічні заводи, атомні електростанції тощо стануть загрозою для його існування. Тільки людина спроможна утримувати цю складну інфраструктуру й управляти нею.

Сучасна освіта покликана сприяти людині в гармонізації її стосунків зі створеним нею світом техніки. Фактично, людина опинилася заручницею власного технічного процесу, вона стала залежною від свого дітища, й сьогодні постало завдання врівноважити цю залежність. Успіх у цьому значною мірою забезпечуватимуть ті цінності, які культивуватиме освіта.

Сталий розвиток суспільства великою мірою узалежнений від спроможності освіти реалізувати ціннісну парадигму, суть якої – в гармонійному співіснуванні людини, суспільства, природи, техніки. Людина як центр співіснування, як джерело цінностей, поєднує в собі природне, суспільне і духовне. Виокремлення й абсолютизація будь-яких цінностей, в тому числі цінностей людини, може призвести до гіпертрофованих наслідків. Натомість освіта найбільш успішно діє у напрямку, щоб цінність людського життя не тільки проголошувалася, а стала основою всієї життєдіяльності націй, суспільств, культур, країн і всієї цивілізації.

Не перебільшуючи значення освіти, все ж наголосимо, що саме освіта може формувати нове «людинолюбне» мислення. Для цього освіта має не тільки реалізувати нову ціннісну парадигму, а й змінити ставлення до людини у своєму власному лоні. Звичайно, освіта є невіддільною частиною суспільства, вона віддзеркалює реальний стан суспільних цінностей і відносин. Та все ж спрямованість освіти у майбутнє вимагає від неї своєрідної

ціннісної інновації, випереджаючого утвердження цінностей, що мають визначальне значення для суспільного поступу. Проте якщо суспільство прагне утверджувати людину в якості рівновеликої цінності, а освіта – дотримуватися принципів людино- і природоцентризму, то необхідно формувати нову ціннісну парадигму і самої освіти, і в цілому суспільства. Це особливо важливо для українського суспільства трансформаційного періоду, оскільки загальний моральний контекст у суспільстві досить суперечливий, а саме суспільство робить лише перші кроки в напрямку людино- і природоцентризму.

3.6. Морально-етичні засади розвитку освіти. Нова епоха не лише пред'являє до кожної особи нові технологічні чи комунікативні вимоги, але також накладає на неї певні морально-етичні обов'язки, як то здатність до самоорганізації, готовність відстоювати свої права, дотримуватись високого рівня правової культури; готовність до співробітництва, творчої діяльності, толерантність, терпимість до чужої думки, вміння вести діалог, шукати і знаходити розумні компроміси і т.і.

Формування духовного світу людини, духовності як провідної якості особистості – надзавдання, що його належить вирішити. Особливої актуальності воно набуває в умовах, коли проблеми соціально-економічного й політичного розвитку країни поширюється на повсякденне життя людей, їх ціннісні установки: прагнення до матеріального, падіння духовності, зневіра у моральних орієнтирах у повсякденному житті. Засоби масової інформації та комунікації також справляють вплив, пропагуючи псевдокультуру, насилля, брутальну силу, прищеплюють моральний релятивізм і конформізм. Освічена ж, але не вихована, бездуховна людина, завдає родині, суспільству, державі більше шкоди, а ніж користі.

Разом з тим, суспільство може розвиватися, якщо дбатиме не лише про економічне, а й про духовне здоров'я нації. Державі складно врегулювати законами і нормативними актами духовно-моральні цінності, суспільну поведінку, саме тому система освіти за визначенням має бути осередком гуманізму, духовності та моральності. Важливою складовою успішної підготовки молоді до життя має стати передача їй позитивного досвіду попередніх поколінь, звичаїв, традицій, які є основою для утвердження у свідомості високих моральних цінностей, що притаманні Українському народові, сприяють розвитку моральних почуттів і рис поведінки. Кожна людина повинна починати свій життєвий шлях із знань про свій родовід, національні традиції регіону, шанобливого ставлення до історії та культури рідного краю.

В останнє десятиліття дедалі більше людей звертаються до релігійних моральних цінностей як найбільш стійких, універсальних, не підвладних політичній та ідеологічній кон'юктурі. Це означає, що сучасне українське суспільство поступово підходить до визнання й освоєння етичних основ релігійних, зокрема християнських, цінностей, від яких

воно було штучно відлучене протягом багатьох десятиріч, а у частини людей було сформовано різко негативне ставлення до них.

У ситуації, коли бракує ціннісних установок і орієнтацій, релігійні моральні цінності, які є основою гуманістичного світосприйняття, відіграють дедалі вагомішу роль у сучасній освіті. Отже, існує природна потреба в залученні духовних цінностей до процесу навчання і виховання, визначення основних засад, цілей, напрямів, змісту, форм і методів формування духовності на їх основі, які разом з іншими складовими сприятимуть розвитку і формуванню духовної високоморальної особистості, громадянина України.

Трансформаційне суспільство, спираючись на перевірену часом національну основу, зможе протистояти викликам нової доби і тимчасовим проблемам, а це, в результаті, створить підґрунтя для духовного очищення. Духовне оновлення суспільства може істотно вплинути також на подолання суспільних хвороб (проституції, наркоманії, пияцтва, індивідуальної деградації особистості), на формування нових відносин між людьми, між владою і народом, між людиною і природою. Суспільство перманентно потребує духовного оновлення, й релігія може бути добрим союзником школи у цій важливій царині життя.

Проте однією з найбільш впливових у сфері духовності в сучасних умовах залишається система освіти, що має можливості потужного впливу на формування духовного життя особистості та її ціннісного світу. Сприятливі умови для розвитку особистості виникають тоді, коли в кожній дитині, учневі, студентові педагог бачить індивідуальність й допомагає їй реалізувати свій потенціал. Атмосфера довіри й взаємної відповідальності, демократії і поваги до особистості може зробити більше, ніж десятки найвимогливіших педагогів. Для того, щоб плекати духовність, школа спочатку сама стати духовним осередком, де панують висока культура, мораль, дух свободи, творчості й шанобливого ставлення до людини.

Змінюючись, освіта має сформувати програму морального одужання сім'ї й інститутів суспільства, створити новий духовний простір, де людина повернеться до людини, людина природна знайде гармонію з людиною культурною, а самоцінність людини не породжуватиме конфлікту між нею і природою чи вірою в Бога. Філософи неодноразово підкреслювали провідну роль освіти в ХХІ ст. Одні іменують нове століття століттям освіти, інші називають освіту релігією теперішнього століття. Але ні в кого не викликає сумніву щодо провідної ролі освіти в розвитку сучасної цивілізації, яка поступово формується як цивілізація освіченої людини.

Навчальні заклади не можуть вважатися вільними від цінностей і етичних норм, які життєво важливі для академічного, культурного та політичного розвитку співробітників і

студентів, а також впливають на моральний вигляд суспільства в цілому, вони повинні всіляко сприяти утвердженню і насадженню найвищих моральних норм. Проте етичні норми повинні пропагуватися не лише на словах. Потрібно домогтися поваги до них і реалізувати їх на практиці у всіх аспектах діяльності освітніх установ – не тільки у якості освітніх послуг, але і внутрішнього управління, і відносин зі сторонніми учасниками. Власне, щоб відігравати роль суспільного провідника етичних і моральних норм, освіта сама повинна базуватися на таких нормах.

В цьому розумінні однією з найбільш важливих цінностей і етико-моральних принципів освіти є дотримання *академічної етики і культури* в освітньому середовищі. Академічна культура будь-якого навчального закладу через його корпоративні кодекси повинна активно й цілеспрямовано сприяти поширенню цінностей, норм, практик, вірувань і свобод, що утверджують в інституційному співтоваристві своєрідний освітній етос, заснований на принципах поваги гідності та фізичної і психічної недоторканності людей, навчання протягом усього життя, розвитку знань і підвищення якості освіти, участі в демократичному процесі управління навчальним закладом, активної громадянської позиції та рівності. Водночас, автономія навчальних закладів, життєво важлива для ефективного виконання ними своїх обов'язків і задоволення потреб сучасного суспільства, не повинна використовуватися суб'єктами освітнього процесу як привід ухилитися від відповідальності перед суспільством – послідовно діяти на благо суспільства, служити людині і суспільству.

Наступним важливим етико-моральним принципом освіти є *академічна сумлінність* педагогів, а також учнів і студентів. Цінності й норми академічної сумлінності складають основу для розвитку знань, забезпечення якості освіти та підготовки учнів і студентів як відповідальних громадян і кваліфікованих фахівців. Академічне співтовариство повинне бути зацікавлене в поширенні ідеї академічної сумлінності й активно прагнути реалізувати її на практиці у своїй повсякденній діяльності. Ключовими цінностями сумлінної академічної спільноти є чесність, довіра, прямота, повага, відповідальність і підзвітність.

Цінності не тільки важливі самі собою, але й життєво необхідні для забезпечення ефективності та якості освіти. Кожен вихователь, вчитель, майстер виробничого навчання, викладач, освітній лідер повинен прагнути до чесності й лише потім поширювати це устремління на решту членів академічної спільноти, послідовно утримуючись від брехні, хабарництва, шахрайства, крадіжок та інших форм нечесної поведінки, що дискредитують і його самого, й освіти в цілому.

Взаємна довіра всіх без винятку учасників освітньої діяльності - неодмінна особливість робочої обстановки, що сприяє вільному обміну ідеями, а також творчості та особистому

розвитку. Чесність у викладанні, оцінці успіхів учнів і студентів, кар'єрному просуванні та інших починаннях повинна ґрунтуватися на законних, прозорих, справедливих, передбачуваних, послідовних та об'єктивних критеріях. Вільний обмін ідеями і свобода самовираження ґрунтуються на взаємній повазі всіх членів академічної спільноти незалежно від їх ієрархічного статусу. Відсутність же подібного обміну негативно позначається на академічному співтоваристві й науковій творчості.

Демократичне й етичне управління та лідерське служіння також належать до важливих етичних і моральних складових. Реформування управління та перехід від менеджменту до лідерського служіння належать до найбільших проблем української освіти, а модель державно-громадського управління освітою довгий час залишається привабливим гаслом, але ще не стала повсякденною практикою. Нова парадигма лідерства виросла із того досвіду і практики, які людство накопичувало і переосмислювало крізь століття своєї історії. Особливо за останнє століття, після двох світових воєн і кількох світових економічних криз, стало зрозумілим, що людський фактор не є випадковим, а порядність і моральність людини, яка у певних обставинах приймає ключові для цілих народів рішення, є вирішальними фактором у долі всього людства. Тому попередні парадигми лідерства, даючи беззаперечно суттєвий досвід, потребують розвитку і якісного переосмислення нашого розуміння ролі і особистості лідера для суспільства.

Лідерство служіння змінює ракурс від професійних якостей до людських цінностей, від уміння маніпулювати до уміння об'єднувати, від принципу «розділяй і владарюй» до «об'єднуй і твори». Донедавна управлінські моделі і в економіці, і в освіті, були орієнтовані на досягнення короткострокових цілей і вирішення матеріальних щоденних задач – зроби розклад і студенти вивчать предмети, видай підручник і даси знання, дай сучасне обладнання і оптимізуєш процес навчання, і т.д. Проте ми забуваємо головну особливість педагогічної діяльності – результат нашої роботи завжди неминуче відтермінований у часі і просторі. Оцінки, які ми сьогодні ставимо нашим студентам, є тимчасовим проміжним результатом, який не оцінює особистість в цілому. Видавши диплом, ми перестаємо підтримувати відносини з випускником і цим самим ігноруємо довгостроковий результат, а значить не турбуємося про свої здобутки і не уважні до результатів своєї педагогічної діяльності. Не дивно, що вихована нами на таких засадах молодь підводить наші очікування як у професійних, так і в загальнолюдських якостях.

Саме тому маємо прагнути не тільки озброїти студента інформацією, але й навчити робити вірний вибір, мати високі моральні цінності і прагнути до вищих стандартів. Оцінка роботи навчального закладу у будь-якому рейтингу має включати аналіз здобутків випускників. Це перевіряє довготривалість результатів нашої освіти, а відтак і вміння наших

випускників брати ініціативу і відповідальність якомога раніше, проявляти не тільки професійні навички, але й лідерський потенціал від першого дня працевлаштування. Хто повинен навчити молоду людину бути лідером? Де вперше студент зможе спробувати себе у громадсько-активній діяльності? Відповідь очевидна – університет, де створено умови для такого розвитку.

Саме тому новий підхід до лідерства у освіті може забезпечити нашим навчальним закладам конкурентоспроможну платформу для організації освітнього процесу, націленого на розвиток і розбудову людських якостей студентів, які у майбутньому стануть лідерами у своїй галузі, а не просто слухняними виконавцями чужих рішень, про-активними громадянами, яким не буде байдуже майбутнє свого міста, регіону, країни.

Основним положенням нової парадигми лідерства є цінність людини і людських відносин. Ця цінність є ключовою для діяльності навчальних закладів, оскільки їх діяльність є для людей, про людей, серед людей і з людьми. Не можна сприймати як даність усіх людей, з якими працює університет – студентів, штатних співробітників, партнерів, роботодавців, міську спільноту. Якість стосунків із кожним з них – це репутація університету, його престиж і обличчя. Отже, з цими людьми треба працювати, з кожним по-особливому, унікально, персонально, так, щоб кожен ішов до навчального закладу знаючи, що йде до друзів і виходив із наміром повернутися. А для створення такої атмосфери старі адміністративно-системні методи не підходять.

Щоб упровадити таку модель, необхідно забезпечити підзвітність керівників органів управління освітою на всіх рівнях, президентів та ректорів університетів, директорів шкіл та інших членів інституційної адміністрації в цілях підвищення ефективності управління та успішного академічного розвитку, а також для забезпечення етичного керівництва. В цьому сенсі йдеться про здійснення інституційної процедури «етичного аудиту»; інституційний процес прийняття рішень повинен здійснюватися з урахуванням моральних зобов'язань та відповідальності працівників, які приймають рішення, перед усіма зацікавленими особами.

Практичне втілення зазначених вище принципів і цінностей вимагає механізмів:

- створення в навчальних закладах системи управління, що забезпечує можливість колегіального прийняття рішень;
- забезпечення відповідності реального функціонування всіх навчальних закладів політиці та процедурам академічної поведінки, які повинні послідовно впроваджуватися і періодично переглядатися;

- вироблення та практичне втілення на інституційному та державному рівнях кодексів корпоративної культури, етичних норм дисциплінарної та міждисциплінарної спрямованості.

Отже, для того щоб виконувати свою роль в суспільстві, система освіти як в масштабах країни, так і на рівні окремих освітніх установ, зокрема університетів, повинна утверджувати принципи свободи і демократії суспільства. На рівні академічного середовища передусім це досягається такими явищами як справедливість і адекватність оцінки знань учнів та студентів, сумлінність у перевірці залікових та кваліфікаційних робіт, плагіат в дослідженнях і викладанні, а також сумлінність і чесність учнів і студентів при підготовці залікових та кваліфікаційних робіт. Прозора та відкрита система освіти, таким чином, сприймається як один з основних факторів морального благополуччя суспільства. З іншого боку, високі очікування суспільства щодо системи освіти мають бути легітимізовані існуючим в суспільстві соціальним і моральним порядком, визнанням освіти як цінності з боку громадських інститутів і держави, належної винагороди та пошанування педагогів за їх працю і місію з утвердження високих цінностей.

3.7. Проблема актуальності змісту освіти. Формування змісту і методів освіти у контексті цілей і цінностей освіти. З-поміж багатьох чинників ефективної освіти (належне фінансування, мережа навчальних закладів, сучасне устаткування тощо) головне місце все ж належить тому, *хто* (фаховий рівень і відданість педагогічних працівників), *чому* (зміст освіти) і *як* (методи і технології навчання) навчають. Зміст освіти – це не факт, а постійний процес змін, нововведень, ревізії та зміни пріоритетів, оскільки саме ця складова освіти віддзеркалює завдання, що стоять перед системою освіти. Так само, як неможливо один раз і назавжди стати освіченою особою, так само неможливо зберігати у незмінному вигляді зміст і методи освіти.

Зміст освіти, що відображений у державних стандартах, навчальних програмах, підручниках та посібниках, повинен передбачати не лише й не стільки передачу знань, а набагато складніші й сутнісніші функції:

- дати освіті адекватну реальності філософську картину світу;
- довести до суб'єктів навчально-виховного процесу базові цінності прийнятні для суспільства, правила поведінки у соціумі відповідно до цінностей, щоб особа, яка навчається, знала і свідомо дотримувалась встановлених суспільством соціальних норм і традицій соціуму, до якого особа належить;
- забезпечити усвідомлення самоцінності здоров'я людини;

- бути спрямованим на розвиток природних здібностей осіб, які навчаються;
- прилучення людини до досягнень культури, формування в особі навичок орієнтації в її різноманітних проявах;
- формувати професійно компетентного виробника й одночасно споживача матеріальних і духовних продуктів суспільства.

Чи не найбільшою «ахіллесовою п'ятою» української освіти залишається перевантаження змісту освіти надмірною кількістю інформації, що часто-густо не є життєво необхідною, втратила з плином часу свою актуальність чи не має практичного значення. Запобіжником щодо цього має бути механізм захисту системи освіти від інформаційного перенасичення, суспільний консенсус щодо моделі особистості, на яку повинен бути спрямований зміст освіти. Для цього потрібно чітко визначитись щодо базових знань та компетенцій: відбір базових знань повинен виходити з того, що вони припускають мінімум обсягу інформації, що дозволяє забезпечити, з одного боку, сучасний рівень кваліфікації фахівця, а з іншого боку, таку організацію навчального процесу, яка гарантує надійне засвоєння учнями і студентами трансльованих знань і компетенцій.

Навчальний процес, зорганізований у рамках класно-урочної системи, що добре задовольняла потреби освіти індустріальної доби, тепер вже об'єктивно породжує конфлікт інтересів між потребами особи і тим, що їй пропонується, і до чого вона примушується. Йдеться про те, що в якості дидактичних одиниць використовуються поняття, набір яких, формалізований у стандартах освіти та навчальних програмах, дозволяє визначати лише ємність інформаційних потоків, залишаючи осторонь їх функціональне призначення. Причому структурно вони не розділені, що значною мірою перешкоджає утвердженню особистісно орієнтованого навчання, а також не пов'язані з набуттям життєво важливих компетенцій.

Для подолання цієї суперечності потрібно змінити пріоритети у визначенні змісту і методів освіти, поставивши на перше місце не знання як такі, а потреби особи. В основі змісту сучасної освіти має бути людина, що співвідноситься із власним світом, світом природи, світом суспільства і світом культури, а освіта ефективно задовольнятиме запити особи за умови подолання абстрактності знань. Такі знання самі по собі, коли вони не стали надбанням людини, втрачають будь-який сенс. Сучасна освіта до трансформації знань має підходити умотивовано, крізь призму інтересів людини, через прагнення допомогти кожному реалізувати себе у пізнанні людини і світу. За такого підходу не особа «підганятиметься» під вимоги навчальної програми, а навпаки – добиратиметься такий зміст

освіти і застосовуватимуться такі методи, які найкращим чином задовольнятимуть освітні потреби особи.

Варіативність методик організації навчання, а також наявність в учнів і студентів можливості обирати курси за вибором залежно від власних пізнавальних здібностей дають змогу застосовувати особистісний, діяльнісний і компетентнісний підходи.

Особистісний підхід – спрямованість навчально-виховного процесу на взаємодію і плідний розвиток особистості педагога та його учнів на основі рівності у спілкуванні та партнерства у навчанні.

Діяльнісний підхід – спрямованість навчально-виховного процесу на розвиток умінь і навичок особистості, застосування на практиці здобутих знань з різних навчальних предметів, успішну адаптацію людини в соціумі, професійну самореалізацію, формування здібностей до колективної діяльності та самоосвіти.

Компетентнісний підхід – спрямованість навчально-виховного процесу на досягнення результатів, якими є ієрархічно підпорядковані ключова, загально предметна і предметна (галузева) компетентності.

Концептуально ці три підходи передбачають не засвоєння учнем чи студентом окремих розрізнених знань і вмінь, а оволодіння ними у комплексі. Це, своєю чергою, зумовлює принципово іншу систему методів навчання, в епіцентрі якої перебуває структура відповідних ключових компетенцій і функції, які вони виконують в освіті. В основу повсякчас обновлюваного змісту освіти також мають бути покладені ключові компетентності, серед яких інформаційна, соціально-правова і комунікативна компетентність.

Даний підхід до визначення змісту й методів освіти відповідає розумінню фундаментальних цілей освіти, сформульованих у документах ЮНЕСКО:

- 1) навчити здобувати знання (вчити вчитися);
- 2) навчити працювати і заробляти (освіта для праці);
- 3) навчити жити (освіта для буття);
- 4) навчити жити разом (освіта для спільного життя).

Відповідно до цих стратегічних цілей освіти повинні формуватись і навчальні плани з урахуванням таких основних вимог:

- відповідності змісту освіти до філософії освіти та сучасних наукових досягнень;
- передування пропедевтичності систематичному науковому курсу й дотримання наступності у вивченні основ наук;
- доступності змісту освіти та його відповідності віковим можливостям учнів і студентів;
- інтегративності як принципу відбору навчальних курсів;
- людино спрямованості й вмотивованості навчальної діяльності;
- поєднання індивідуалізації й особистісного навчання з груповими та колективними формами;
- створення можливостей для забезпечення індивідуального темпу навчання;
- спрямованості на розвиток особистості та її компетентність, а не засвоєння суми знань;
- врахування можливостей реалізації навчального плану в умовах регіону, села й міста;
- варіативності із збереженням основних параметрів навчального плану;
- відкритості навчального плану й змісту освіти для регіональної компоненти;
- створення можливостей для індивідуального перерозподілу навчальних годин між галузями знань;
- врахування сезонної варіативності навчального плану з окремих навчальних предметів;
- варіативності реалізації навчального плану залежно від кадрового й ресурсного забезпечення.

Таким чином, реформування змісту і методів освіти є провідним чинником розвитку освітньої системи. У кінцевому рахунку, за допомогою реформування змісту освіти реалізуються нові цінності і смисли освіти, послідовно долається уніфікований характер освітньої системи, забезпечується гуманістична спрямованість освіти, посилюється навчальна мотивація особистості, створюються передумови для розгортання творчих можливостей педагогічних працівників. Необхідно забезпечити системне реформування змісту освіти, створити механізм його постійного оновлення. Основоположна мета полягає в переході до поліваріативної безперервної освіти, що охоплює все свідоме життя людини.

Питання для самоконтролю

1. *Порівняйте* різні підходи до формуючих цілей освіти Платона та Аристотеля. *Позиція* якого з філософів Вам ближча? *Відповідь обґрунтуйте.*

2. *Розкрийте* багатоаспектність поняття «освіта як цінність». *Поміркуйте*, чому саме особистісна цінність вважається пріоритетною?

3. *Проаналізуйте* різні течії консерватизму та лібералізму в освіті. *Визначте* їх сильні та слабкі позиції.

4. *Порівняйте* пізнавальну та особисту парадигми в освіті. *Висловіть власні думки* щодо проблем та перспектив впровадження особистісної парадигми в українську освіту.

5. *Чи згодні Ви* з тим, що формування духовності як провідної якості особистості, є надзавданням освіти? *Прокоментуйте* у цьому контексті вислів Г. Гегеля: «Просвіта розсудку робить людину розумнішою, але не кращою».

6. *Якою, на Вашу думку*, є роль академічної культури у розвитку морально-етичних засад освіти?

7. *Проаналізуйте* фундаментальні цілі освіти, сформульовані у документах ЮНЕСКО. *Обґрунтуйте* необхідність кожної з них для сталого розвитку суспільства.

Література

1. Аристотель. Нікомахова етика / Аристотель ; [пер. з давньогрецької Віктор Ставнюк]. – К.: «Аквілон - Плюс», 2002. – 480с.
2. Аристотель. Політика / Аристотель ; [пер. з давньогр. та передм. О. Кислюка]. – К.: Основи, 2000. – 239 с.
3. Аристотель. Сочинения в четырех томах / Аристотель ; [пер. с древнегреч.; общ. ред. А. И. Доватура]. – М.: Мысль, 1983. – 830 с. – (Филос. Наследие).
4. Гегель Г. В. Ф. Феноменологія духу / Г. В. Ф. Гегель ; [з нім. пер. П. Тарашук; наук. ред. пер. Ю. Кушаков]. – К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2004. – 548 с.
5. Гершунский Б. С. Философия образования для XXI века (в поисках практико-ориентированных образовательных концепций) / Б. С. Гершунский. – М.: Изд-во «Совершенство», 1998. – 608 с.
6. Грінченко Б. На безпросветном пути. Об украинской школе / Б. Грінченко // Маловідомі першоджерела української педагогіки (друга половина XIX – XX ст.) : Хрестоматія / [упоряд.: Л. Д. Березівська та ін.]. – К.: Наук. світ, 2003. – 418с. – С. 80 – 91.
7. Д'юї Дж. Демократія і освіта / Джон Д'юї. – Львів: Літопис, 2003. – 294 с.
8. Кант І. Критика чистого розуму / І. Кант ; [пер. з нім. І. Бурковського]. – К.: Юніверс, 2000. – С. 504 с. – (Філософська думка). – Прим.: с. 483 – 490. – Слов.: с. 491 – 494.

9. Кант И. Ответ на вопрос: Что такое просвещение? / И. Кант // Сочинения в восьми томах. – М.: Чоро 1994. –Т.8. – С. 29 – 37.
10. Кант И. Педагогика / И. Кант // Трактаты и письма. – М.: Наука, 1980. – С. 445 – 504.
11. Огнев'юк В. О. Багатомірна людина. Епоха трансформацій. Освіта / В. О. Огнев'юк // Розвиток особистості в умовах трансформаційного суспільства : матер. Міжнарод. наук.-практ. конф., 13 груд. 2012 року / М-во осв. і науки, молоді та спорту України, Київ. ун-т ім. Б Грінченка, Благод. фонд сприян. розв. осв. ім. Б. Грінченка ; [редкол.: В. О. Огнев'юк, Л. Л. Хоружа, О. В. Безпалько, Н. М. Віннікова]. – К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2012. – 448 с. – С. 7 – 14.
12. Огнев'юк В. О. Освіта в системі цінностей сталого людського розвитку / В. О. Огнев'юк – К.: ЗнанняУкраїни, 2003. – 450 с.
13. Платон. Держава / Платон ; [пер. з давньогр. Д.Коваль]. – К.: Основи, 2000. – 355с.
14. Платон. Діалоги / Платон ; [пер. з давньогр. Й. Кобів, У. Головач та ін.]. – К.: Основи, 1999. – 395 с.
15. Сковорода Г. Твори: У 2т. / Г. Сковорода. – К.: АТ «Обереги», 1994. – (Гарвард. б-ка давньогоукр. письменства).
16. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину / В. О. Сухомлинський // Історія української школи і педагогіки: Хрестоматія / [упоряд. О. О. Любар; за ред. В. Г. Кременя]. – К.: Т-во «Знання», КОО, 2003. – 766с. – (Вища освіта ХХІ століття). – С. 546 – 547.
17. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський // Там само. – С.526 – 539.
18. Ушинський К. Про народність у громадськомувихованні / К. Ушинський // Історія української школи і педагогіки: Хрестоматія / [упоряд. О. О. Любар; за ред. В. Г. Кременя]. – К.: Т-во «Знання», КОО, 2003. – 766с. – (Вища освіта ХХІ століття). – С. 224 – 234.
19. Шпенглер О. Закат Европы. Образ и действительность / О. Шпенглер ; [авт. вступит, статьи А. П. Дубнов, авт. комментариев Ю. П. Бубенков и А. П. Дубнов]. – Новосибирск: ВО «Наука», 1993. – 592 с.